

***Noxae deditio* delikventného otroka v prameňoch rímskeho práva**

Róbert Brtko

*Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra rímskeho práva a cirkevného práva
E-mail: robert.brtko@flaw.uniba.sk*

***Noxae Deditio* of a Delinquent Slave in the Sources of Roman Law**

Abstract:

The article examines the Roman law institution of *noxae deditio*, which essentially served a dual function: (a) it allowed the slave's master to choose between assuming liability for the damage caused or surrendering the delinquent slave to the injured party; and (b) it enabled the injured party to exploit the slave's labor, take revenge, and – most importantly – exercise both legal and factual control over him. In the first and second parts of the paper, the author critically analyzes the sources of Justinian addressing the issue of noxal liability of the possessor of a delinquent slave, noting that these sources are at times inconsistent. In the following sections, the author discusses the legal effects of *noxae deditio* and its execution not only under *ius civile* but also under *ius gentium*. In this context, the article analyzes Pomponius' fragment (D. 50, 7, 18), which describes an analogous situation involving the surrender of an offender who physically attacked an ambassador of a foreign nation present on Roman territory after war had been declared, thereby violating the rules of international wartime law. In the final part, the author emphasizes that the surrender of a slave (as a *res Mancipi*) to the injured party was not strictly limited to the civil owner; later, and under certain conditions, it could also be carried out by a bonitary owner, a *bona fide* possessor, or even a detentor – such as a usufructuary.

Keywords: *servus*; *dominus*; *bonae fidei* possessor; *pater patratus*; *noxae datio*

DOI: 10.14712/2464689X.2025.29

1. Úvod

Žaloby z deliktu (*actiones poenales*) mali v rímskom práve určité osobitosti, ktoré ich odlišovali od reipersekutórnych žalôb, t. j. žalôb slúžiacich na vymożenie bežného obligáčného plnenia. Jednou zo zvláštností *actionum poenalium* bolo uplatňovanie zásady noxality¹, na základe ktorej za spáchanie deliktu otrokom alebo osobou pod otcovskou mocou zodpovedal pán otroka alebo otec rodiny. Poškodený mal v takýchto situáciách k dispozícii žaloby, ktoré Rimania nazývali *actiones noxales* a ktoré mohli mať základ nielen v civilnom, ale aj honorárnom práve.² Pasívne legitimovaným na noxálnu žalobu nebol delikvent – v našom prípade otrok – ale jeho pán (*dominus*). V niektorých prípadoch mohol byť pasívne legitimovaným aj bonitárny vlastník, držiteľ v dobrej viere, či dokonca detentor. Menovaní sa mohli zbaviť zodpovednosti vydaním delikventa poškodenému pomocou *noxae deditio* alebo *noxae datio*. Tento inštitút mal v zásade dvojakú funkciu: a) vlastníkov otroka³ umožňoval vybrať si medzi zodpovednosťou za spôsobenú škodu alebo vydaním delikventného otroka; b) poškodenému umožnil využiť prácu otroka, pomstiť sa mu a hlavne mať ho v právnej a faktickej moci.

2. Pasívna legitimácia držiteľa v dobrej viere

Vydanie delikventného otroka poškodenému súviselo taktiež s otázkou pasívnej legitimácie držiteľa otroka, pretože na viacerých miestach justiniánskej kompilácie sú ako subjekty noxálnej žaloby uvádzané – okrem vlastníkov – aj držiteľia otroka, a to držiteľia tak v dobrej ako aj zlej viere. Niektoré texty priamo odkazujú na takúto pasívnu legitimáciu,⁴ naproti tomu iné pramene zas rozšírili na držiteľov otroka procesný režim, ktorý bol stanovený pre vlastníkov.⁵ Navyše jedna z konštitúcií cisára Justiniána (z roku 530)⁶ opisujúca krádež spáchanú otrokom, ktorý bol v dobromyseľnej držbe, nás privádza k domnienke, že v dejinách rímskeho práva existovalo obdobie, počas ktorého sa diskutovalo o možnosti uplatnenia noxálnej žaloby z krádeže voči držiteľom, čo bolo v justiniánskom práve dovolené.

Justiniánske zákonodarstvo v prípade noxálnej zodpovednosti malo tendenciu stavať na roveň držiteľov v dobrej viere s vlastníkmi, avšak na druhej strane zas rozlišovalo medzi držiteľmi a detentormi. Vlastníci a dobromyseľní držiteľia delikventného otroka boli povinní dostaviť sa na súd pred magistráta za účelom uzavretia litiskontestácie, pokiaľ sa predtým nerozhodli vzdať sa zodpovednosti vydaním otroka poškodenému. Naproti tomu detentori mohli brániť otroka len v prípade, ak predtým pán alebo dobromyseľný držiteľ

¹ Noxa od *nocere* (škodiť, previniť sa); *noxae dedere* = vydať na potrestanie.

² Gai Inst. 4, 76: *Constitutae sunt autem noxales actiones aut legibus aut edicto praetoris: legibus, velut furti lege XII tabularum, damni iniuriae lege Aquilia; edicto praetoris, velut iniuriarum et vi bonorum raptorum.* (Noxálne žaloby boli potom ustanovené jednak zákonmi, jednak prétorským ediktom. Zákonmi napríklad krádež v zákone dvanástich tabúl, protiprávne poškodenie veci v Akvíliovom zákone. Prétorským ediktom napríklad urážka a lúpež.)

³ V nasledujúcej časti poukážeme, že uvedená možnosť sa vzťahovala napríklad aj na držiteľa otroka v dobrej viere.

⁴ Napríklad: Ulp. D. 9, 4, 11: *Bona fide servi possessor eius nomine furti actione tenebitur, dominus non tenetur (...).* Gai. D. 9, 4, 13: *Non solum adversus bona fide possessorem, sed etiam adversus eos qui mala fide possident noxalis actio datur: nam et absurdum videtur eos quidem qui bona fide possiderent excipere actionem, praedones vero securos esse.* Taktiež pozri: Ulp. D. 9, 4, 12 a 28; Ulp. D. 47, 2, 17, 3.

⁵ Ulp. D. 9, 4, 21, 1 – 6.

⁶ C. 6, 2, 21.

otroka tak neučinili a ak sám páchatel bol prítomný v konaní *in iure*. Pripomíname, že v prípade detentorov nešlo o povinnosť, ale len o možnosť (*facultas* alebo *potestas agendi*) vstúpiť do sporu.⁷

Asimilácia vlastníkov s dobromyseľnými držiteľmi viedla právnych romanistov k zložitým diskusiám, ktoré pre krátkosť času len naznačíme a ktorými je nutné sa podrobne zaoberať v osobitnom príspevku. Napríklad vznikla nasledovná otázka: ak vydanie otroka (*noxae deditio*) bolo prevodným úkonom nadobudnutia vlastníckeho práva (čo nepochybne vyplýva z určitých prameňov),⁸ ako ho mohla účinne realizovať osoba držiteľa, ktorá nebola nositeľom vlastníckeho práva?

Uvedená polemika viedla právnych romanistov k ďalším ťažko riešiteľným otázkam, a to: akú povahu mali noxálne žaloby; išlo o vecné alebo osobné žaloby? Ak by totiž patrili do prvej kategórie, kritériom legitimácie by bola výlučne držba otroka (vrátane tej nedobromyseľnej); v dôsledku toho by vydanie delikventného otroka spočívalo len v jednoduchom opustení páchatel'a a nepredstavovalo by nutne prevod vlastníctva. V prípade zaradenia noxálnych žalôb do kategórie osobných žalôb, je nutné zamietnuť možnosť vydania otroka (*noxae deditio*) zo strany držiteľa, nakoľko odovzdanie delikventného otroka nevlastníkom nemuselo spôsobiť prevod vlastníctva.⁹

3. Nesúlady justiniánskych prameňov ohľadom pasívnej legitimácie dobromyseľného držiteľa otroka a tézy De Visschera

Justiniánske pramene (najmä v 4. titule 9. knihy Digest) upravujúce otázku noxálnej zodpovednosti držiteľa delikventného otroka si miestami odporujú. Značná časť právnych romanistov pôsobiacich koncom 19. a začiatkom 20. storočia (t. j. v období najväčšieho rozmachu interpolačného bádania) považovala predmetné texty za neklasické. V období pred druhou svetovou vojnou boli preto názory na pasívnu legitimáciu držiteľa otroka rozdelené medzi tézy Bionda Biondiho (1888 – 1966) a Otta Lenela (1849 – 1935). Prvý priznával a druhý zas popieral pasívnu legitimáciu držiteľa otroka podľa klasického práva.¹⁰ Naproti tomu právní znalci pôsobiaci v období po druhej svetovej vojne pristupovali k hodnoteniu interpolácii oveľa opatrnejšie a v konečnom dôsledku bola pre nich podstatná otázka, či podľa klasického práva mohol podliehať noxálnej žalobe aj držiteľ otroka v dobrej alebo aj v zlej viere.

V tejto súvislosti uvedieme Ulpianov fragment z jeho 18. knihy komentárov *K prétorskému ediktu* (D. 9, 2, 27, 3), ktorý na rozdiel od iných textov (D. 9, 4, 11 – 13; Ulp. D.

⁷ Paul. D. 9, 4, 26, 6: (...) *idem* [= potestas agendi] *concedendum est fructuario vel cui pignoris nomine obligatus est, si praesens dominus defendere noluerit, ne alterius dolus aut desidia aliis noceat* (...). Ohľadom pravosti fragmentu pozri: LEVY, E. – RABEL, E. *Index interpolationum quae in Iustiniani Digestis inesse dicuntur*. Tomus I. Weimar: Hermann Böhlau Hachfolger, 1929, s. 121.

⁸ Napr. Ulp. D. 9, 4, 8; Paul. D. 9, 4, 17 pr.; Paul. D. 9, 4, 19.

⁹ BIONDI, B. Le acciones noxales nel diritto romano classico. *Annali del Seminario Giuridico della R. Università di Palermo*, 1925, vol. 10, s. 116 a nasl.

¹⁰ BIONDI, B. Problemi ed ipotesi in tema di acciones noxales. *Bullettino dell'Istituto di Diritto Romano*, 1928, vol. 36, s. 99 – 126; BIONDI, Le acciones noxales nel diritto romano classico, s. 170 – 176, 220 – 227; LENEL, O. Die formeln der acciones noxales. *ZSS*, 1927, č. 47, s. 1 – 28. Biondi považoval väčšinu predmetných fragmentov justiniánskej kodifikácie za pôvodné, naproti tomu Lenel do značnej miery za interpolované.

47, 2, 17, 3; C.J. 6, 2, 21; Afric. D. 9, 4, 28) inak upravuje noxálnu zodpovednosť dobro-
myseľného držiteľa otroka.¹¹

Ulp. D. 9, 2, 27, 3: *Servi autem occidentis nomine dominus tenetur, is vero cui bona fide servit non tenetur (...)*. (Za otroka, ktorý niekoho usmrtil, zodpovedá jeho pán, a vôbec nie ten, komu v dobrej viere slúžil /.../)

Na prvý pohľad je uvedený fragment v zjavnom rozpore s nasledovnými textami:

Ulp. D. 9, 4, 11: *Bona fide servi possessor eius nomine furti actione tenebitur; dominus non tenebitur (...)*. (Držiteľ v dobrej viere bude zodpovedať na základe žaloby z krádeže za svojho otroka, ale vlastník (otroka) zodpovedať nebude /.../)

Paul. D. 9, 4, 12: *Si bona fide possessor eum servum, quem bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa possit, obligari eum actione, quae datur adversus eos, qui servum in potestate habeant (...)*. (Ak sa dobromyseľný držiteľ zbavil takého otroka, ktorého držal v dobrej viere s cieľom vyhnúť sa noxálnej zodpovednosti, bude zodpovedný zo žaloby, ktorá sa poskytuje voči tým, ktorí majú otroka v moci /.../)

Gai. D. 9, 4, 13: *Non solum adversus bona fide possessorem, sed etiam adversus eos qui mala fide possident noxalis actio datur: nam et absurdum videtur eos quidem qui bona fide possiderent excipere actionem, praedones vero securos esse*. (Noxálna žaloba sa poskytuje nielen proti dobromyseľnému držiteľovi, ale aj proti tým, ktorí držia v zlej viere: pretože je absurdné, aby tí, ktorí držia v dobrej viere, podliehali žalobe, zatiaľ čo lúpežníci <t. j. držiteľia v zlej viere> ostali v bezpečí.)

Prijateľné vysvetlenie pasívnej legitimácie dobromyseľného držiteľa delikventného otroka k noxálnej žalobe podľa klasického práva predstavil Fernand De Visscher (1885 – 1964). Tento belgický právnik na podporu svojej tézy použil argument, ktorý odvodil z textu konštitúcie cisára Justinána (C.J. 6, 2, 21).¹² Vo svojej práci uviedol nasledovné etapy vývoja tohto inštitútu:

- a) systém predvedenia delikventného otroka v konaní *in iure* bol pravdepodobne spojený s mocou nad otrokom (*potestas*), ktorej on podliehal;
- b) takéto konanie muselo byť v súlade s civilným právom, podľa ktorého len pán (*dominus*) mal povinnosť vydať otroka poškodenému (*noxae dedere*) alebo brániť ho (*servum defendere*); to znamená, že v najstaršom období bol to len pán otroka, ktorý mohol byť pasívne legitimovaný;
- c) držiteľ v dobrej viere v tom čase pasívnu legitimáciu nemal, lebo mu bola priznaná aktívna legitimácia; platilo totiž staré pravidlo (*regula iuris*), podľa ktorého v noxálnom spore (na základe *actio furti noxalis*) jeden subjekt nemohol byť súčasne aktívne a tiež pasívne legitimovaný;¹³

¹¹ Uvedený nesúlad spomína aj právnik Accursius (1184 – 1263). ACCURSIUS, F. *Glossa Magna*. tit. D. 9, 4, 1. 11 x); na uvedenú tému bližšie pozri: FALCHI, G. L. *Ricerche sulla legittimazione passiva alle azioni nossali*. Milano: Giuffrè, 1976, s. 23 – 24.

¹² Imp. Iustin. A. Iuliano P. P. (530).

¹³ C.I. 6, 2, 21, 1: *Cumque generalis regula ab antiqua prudentia exposita est huiusmodi hominis gratia, pro quo noxalem furti actionem suscipere aliquis compellitur, adversus alium furti actionem habere non*

- d) postupom času nadobudol držiteľ otroka v dobrej viere osobitné postavenie, ktoré mu umožňovalo okamžite potrestať otroka, ktorého mal aktuálne k dispozícii, čo viedlo k zániku pasívnej legitimácie vlastníka otroka;
- e) potom zanikla aj posledná prekážka, ktorú uvádzala vyššie uvedená regula, t. j. neexistoval žiaden dôvod na to, prečo by držiteľ v dobrej viere nemohol byť pasívne legitimovaný na noxálnu žalobu.¹⁴

Na rozdiel od Biondiho, ktorý už v klasickom práve priznal použitie noxálnej žaloby aj proti držiteľovi v zlej viere,¹⁵ De Visscher takúto možnosť rozhodne vylučoval a citovaný fragment právnika Gaia (D. 9, 4, 13) považoval za neklasický.¹⁶ Falchi, Pugliese a De Visscher sa domnievali, že interpolácia bola uskutočnená spôsobom, že kompilátori prevzali pôvodný Gaiov text, ktorý bol ale pôvodne napísaný vo forme otázky. Justiniánski alebo poklasickí právnici zmenili zmysel vety tým spôsobom, že z otázky urobili tvrdenie.¹⁷

4. *Noxae deditio* – právne účinky

Vlastník delikventného otroka (rovnako aj jeho držiteľ v dobrej viere, ako sme uviedli v predchádzajúcej časti) keď bol predvolaný na súd, mal na výber jednu z možností, a to buď brániť otroka (*servum defendere*) alebo ustúpiť žalobcovi a uvedeného otroka vydať. Vo väčšine prípadov takéto rozhodnutie musel pán otroka vykonať do okamihu litiskontescácie. Niektoré fragmenty však uvádzajú aj prípady, že k vydaniu otroka mohlo dôjsť aj po

concedens, quidam ita eam per coniecturam interpretati sunt, adversus bona fide quidem possessorem nullo modo furti actionem extendi, ipsi autem, si furtum fuerit passus, adversus verum dominum furti actionem noxalem recte decerni: tunc autem bona fide possessorem furti nomine, quod passus est, noxalem actionem contra dominum habere posse, quando servus sub domini sui fuerit constitutus possessione: et pro his rebus posse eum adversus dominum habere actionem, non solum quas servus subtraxerit iam apud eum constitutus, sed et pro his quas furatus est, quando fugit quidem a bona fide possessore, adhuc autem nondum sub domini sui manibus fuerit constitutus. (A keďže stará právna veda prijala všeobecné pravidlo, ktoré vo vzťahu k danému otrokovi, za ktorého sa niekto zodpovedá noxálnou žalobou z krádeže, neumožňuje podať žalobu za tú istú krádež proti inému, niektorí čisto špekulatívne vykladali, že voči držiteľovi v dobrej viere sa v žiadnom prípade nemôže rozšíriť žaloba z krádeže; ale ak bol poškodený krádežou, môže podať noxálnu žalobu z krádeže proti skutočnému pánovi. A tak držiteľ v dobrej viere by na základe krádeže, ktorú utrpel, mohol mať noxálnu žalobu proti pánovi, keď otrok bude zverený do držby svojho pána: a kvôli týmto veciam by potom mohol podať žalobu proti pánovi – a nielen za tie veci, ktoré otrok ukradol, keď už bol pod jeho mocou, ale aj za tie, ktoré ešte predtým ukradol, keď utiekol od držiteľa v dobrej viere, ale ešte nebol postavený pod moc svojho pána.)

¹⁴ DE VISSCHER, F. *Le régime romain de la noxalité: de la vengeance collective a la responsabilité individuelle*. Bruxelles: Ed. A. De Visscher, 1947, s. 262 – 287.

¹⁵ Biondi v období klasického práva považoval všetkých držiteľov otroka – či už v dobrej alebo zlej viere – za pasívne legitimovaných, a to s ohľadom na vecnú povahu noxálnych žalôb (*actiones in rem*); Bližšie pozri: BIONDI, Le actiones noxales nel diritto romano classico, s. 227 a nasl.

¹⁶ *Non solum adversus bona fide possessorem, sed etiam adversus eos qui mala fide possident noxalis actio datur: nam et absurdum videtur eos quidem qui bona fide possiderent excipere actionem, praedones vero securos esse.*

¹⁷ PUGLIESE, G. Appunti in tema di azioni noxali. In: *Scritti giuridici in onore di F. Carnelutti II*. Padova: Cedam, 1950, s. 115 – 156; PUGLIESE, G. Obbligazione del capofamiglia e responsabilità diretta del colpevole nel regime della nossalità. In: *Studi in memoria di E. Albertario I*. Milano: Giuffrè, 1953, s. 235 – 272; PUGLIESE, G. Nuove osservazioni sul regime della nossalità in Roma. *Rivista italiana per le scienze giuridiche*, 1972, vol. 16, s. 79 – 101; FALCHI, *op. cit.*, s. 169 – 170; DE VISSCHER, *op. cit.*, s. 270.

litiskontestácii. Išlo o špecifické prípady, keď otrok bol napr. v spoluvlastníctve viacerých pánov.¹⁸ Ak preskúmame justiniánske pramene, nemôžeme pochybovať o tom, že vydanie otroka spôsobovalo prevod vlastníckeho práva. Tento názor zdieľal aj nemecký romanista Otto Lenel a pramene mu dávajú za pravdu, avšak nemožno akceptovať bez výhrad jeho ďalšie tvrdenie, podľa ktorého ten, ktorý nemohol previesť vlastnícke právo (a tu narážame na držiteľa v dobrej viere), nemohol byť ani pasívne legitimovaný na noxálnu žalobu.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti považujeme za dôležité, aby sme sa ešte pred samotnou rekonštrukciou funkcie tohto právneho inštitútu pokúsili jasnejšie formulovať jeho skutočnú povahu; t. j. spočívala *noxae deditio* len v jednoduchom opustení (resp. zrieknutí sa) otroka, alebo išlo o skutočný prevodný úkon vlastníckeho práva? Justiniánske pramene uvádzajú niekoľko fragmentov (Ulp. D. 9, 4, 8; Paul. D. 9, 4, 17; Paul. D. 9, 4, 19), z ktorých jasne vyplýva, že *noxae deditio* v každom prípade spôsobovala prevod vlastníctva. To znamená, že prevod sa uskutočnil aj vtedy, keď vydanie otroka bolo uskutočnené po litiskontestácii, keď pasívne legitimovaný mal ešte možnosť voľby medzi vydaním otroka alebo zaplatením pokuty za spôsobenú škodu.

5. *Noxae deditio* podľa *ius gentium*¹⁹ a *ius civile*

Považujeme za užitočné preskúmať, akými úkonmi sa realizovalo vydanie predmetného delikventa. V tejto súvislosti najskôr uvedieme fragment (D. 50, 7, 18) opisujúci analogickú situáciu vydania páchatel'a, ktorý fyzicky napadol vyslanca cudzieho národa nachádzajúceho sa na území rímskeho štátu v čase po vyhlásení vojny, čím došlo k porušeniu pravidiel medzinárodného vojnového práva. Konkrétne ide o text právnika Pomponia z jeho 37. knihy Ku Quintovi Muciovi, ktorý navyše obsahuje aj diskusiu o tom, či Rimania vinníka pred jeho vydaním aj pozbavili občianstva. Vydanie páchatel'a cudzincom bolo realizované pomocou kňaza nazývaného *pater patratus*.

Pomp. D. 50, 7, 18: *Si quis legatum hostium pulsasset, contra ius gentium id commissum esse existimatur; quia sancti habentur legati. et ideo si, cum legati apud nos essent gentis alicuius, bellum cum eis indictum sit, responsum est liberos eos manere: id enim iuri gentium convenit esse. itaque eum, qui legatum pulsasset, Quintus Mucius dedi hostibus, quorum erant legati, solitus est respondere. quem hostes si non recepissent, quaesitum est, an civis romanus maneret: quibusdam existimantibus manere, aliis contra, quia quem semel populus iussisset dedi, ex civitate expulsisse videretur, sicut faceret, cum aqua et igni interdiceret. in qua sententia videtur Publius Mucius fuisse. Id autem maxime quaesitum est in Hostilio Mancino, quem Numantini sibi deditum non acceperunt: de quo tamen lex postea lata est, ut esset civis romanus, et praetura quoque gessisse dicitur.* (Ak niekto udrel vyslanca nepriateľa, považuje sa to za čin spáchaný proti právu národov /*ius gentium*/, pretože vyslanci sa považujú za posvätných. A preto, ak sa stane, že sa u nás nachádzajú vyslanci nejakého národa, a následne je tomuto národu vyhlásená vojna, bolo odpovedané, že zostávajú slobodní, lebo je to v súlade s právom národov. Preto Quintus Mucius odpovedal, že ten, kto udrel vyslanca, má byť odovzdaný nepriateľom, ktorým vyslanci patrili. Ak by ho nepriatelia neprijali, vznikla otázka, či zostáva rímskym občanom, pričom niektorí odpovedali kladne, iní záporne. Tí druhí tvrdili, že ten, koho ľud raz nariadil vydať, sa považuje

¹⁸ Bližšie pozri: Ulp. D. 9, 4, 8; Paul. D. 9, 4, 17; Paul. D. 9, 4, 19.

¹⁹ Právo národov (*ius gentium*) nemalo jednoznačný význam; do jeho kategórie bolo možné zaradiť aj pravidlá medzinárodného práva.

za vyhnaného z mesta, podobne ako v prípade zákazu poskytnutia vody a ohňa. Tento názor sa pripisuje Publiovi Muciovi. Táto otázka bola najviac diskutovaná v prípade Hostilia Mancina, ktorého Numantinci odmietli prijať, hoci im bol vydaný. Následne bol prijatý zákon, podľa ktorého zostal rímskym občanom, a hovorí sa, že dokonca zastával úrad prétora.)

Fragment je zaujímavý z nasledovného pohľadu: ak nepriateľský národ odmietol prijať vinníka, mohol tento páchatel', ktorého sa rímska komunita formálne vzdala, znovu do nej patriť? V staršom rímskom práve bola (ako tvrdí Publius Mucius Scaevola) prevládajúca mienka, že takýto bývalý rímsky občan sa považoval za vyhnaného z mesta, t. j. noxálna ponuka musela byť nevyhnutne predchádzaná stratou občianstva a vyhnanstvom, ktoré bolo porovnateľné s otroctvom. Naproti tomu existoval aj iný názor, podľa ktorého takýto páchatel' mohol po odmietnutí vydania zo strany nepriateľ'ov opäť patriť medzi rímskych občanov. Rimania pomocou *noxae deditio* aj v medzinárodnom rozmere dokázali spoľahlivo zabezpečiť vydanie páchatel'a poškodenej strane, a to tak z formálneho hľadiska (slávnostným postúpením vinníka dotknutej strane) ako aj z hľadiska materiálneho (pozbavením rímskeho občianstva).

Noxae deditio sa v civilnom práve uskutočňovala pomocou mancipácie. Inštitúcie právnika Gaia uvádzajú prípad mancipácie syna pod otcovskou mocou rozlišujúc pritom medzi trojitou a jedinou mancipáciou, nakoľko zákon dvanástich tabúl nariad'oval mancipovať syna až trikrát (Gai Inst. 4, 79).²⁰ V období pôsobenia právnika Gaia (druhá polovica 2. stor. n. l.) bola mancipácia ešte bežným právnym úkonom určeným k prevodu kviritského vlastníctva mancipačných vecí. Je logické, že aj v prípade vydania otroka poškodenému sa prevod vlastníckeho práva realizoval prostredníctvom tohto formálneho úkonu napriek tomu, že pramene nám o tom nepodávajú podrobné informácie. Arangio-Ruiz sa preto priklonil k odvážnej téze, ktorú nemožno prijať bez výhrad a to, že *noxae deditio* syna sa uskutočnila mancipáciou, naproti tomu vydanie otroka pravdepodobne tradíciou, z čoho vyplýva, že poškodený nadobudol voči otrokovi len bonitárne vlastníctvo.²¹

Traditio bola ďalším spôsobom nadobudnutia vlastníckeho práva k nemancipačným veciam, medzi ktoré otrok však nepatril. Nie je však vylúčené – dokonca sa to javí ako pravdepodobné – že od konca republiky sa okrem mancipácie začala používať aj tradícia, a to v súvislosti so zavedením právneho inštitútu *in bonis habere*, t. j. bonitárneho vlastníctva alebo vlastníctva podľa prétorského práva. Na rozdiel od mancipácie tradícia bola síce neformálnym právnym úkonom avšak úkonom kauzálnym a preto vyžadovala uvedenie dôvodu prevodu. Poškodený, ktorý prijal otroka len pomocou tradície, nemohol nadobudnúť nad ním civilné, ale len bonitárne vlastníctvo.

²⁰ Gai Inst. 4, 79: *Cum autem filius familias ex noxali causa mancipio datur, diversae scholae auctores putant ter eum mancipio dari debere, quia lege XII tabularum cautum sit, ne aliter filius de potestate patris exeat, quam si ter fuerit mancipatus; Sabinus et Cassius ceterique nostrae scholae auctores sufficere unam mancipationem crediderunt et illas tres legis XII tabularum ad voluntarias mancipationes pertinere.* (Ak je syn rodiny vydaný do mancipia v dôsledku spáchania škody, stúpenci druhej školy sa domnievajú, že musí byť daný do mancipia trikrát, pretože zákon dvanástich tabúl ustanovil /.../, ostatní učители našej školy boli presvedčení, že stačí jediná mancipácia /.../)

²¹ Blížšie pozri: ARNGIO-RUIZ, V: *Istituzioni di diritto romano* (Ristampa anastatica). Napoli: Casa ed. dott. Eugenio Jovene, 1991, s. 366.

6. *Noxae deditio* uskutočnená inými subjektmi než vlastníckmi otroka

V predchádzajúcej časti sme konštatovali, že pôvodná povaha *noxae deditio* spočívala v tom, že išlo o prevodný úkon vlastníckeho práva delikventného otroka. Nikde však nie je výslovne uvedené, že tento úkon by mohli vykonať aj iné osoby než vlastníci. A predsa na takéto iné subjekty odkazujú určité fragmenty justiniánskej kompilácie. V prvom rade ide o držiteľa otroka v dobrej viere, na ktoré odkazujú dva texty, a to: Ulp. D. 9, 4, 11 a D. 9, 4, 28.

Ulp. D. 9, 4, 11: (...) *sed noxae dedendo non fecit quidem actoris; cum autem coeperit istum servum dominus vindicare, doli exceptione summovebitur, vel officio iudicis consequetur, ut indemnis maneat.* (.../ avšak, ak by vlastník žaloval na vrátenie otroka /*rei vindicatio*/, bude odrazený námietkou zlomyseľnosti /*exceptio doli*/ alebo na základe rozhodnutia sudcu zostane bez ujmy.)

Afr. D. 9, 4, 28: (...) *sive me possidente* <<t. j. na príjemcu noxálneho otroka od držiteľa v dobrej viere>> *dominus eum vindicet exceptione doli mali, nisi litis aestimationem offerat, eum summovere possum, sive ipse possideat, Publiciana mihi datur, et adversus excipientem "si dominus eius sit" utilem mihi replicationem doli mali profuturam et secundum haec usu quoque me capturum, quamvis sciens alienum possideam* (...). *Eademque dicenda sunt et si, cum ab eo non defenderetur, iussu praetoris eum duxerim, quoniam isto quoque casu iustam causam possidendi habeo.* (.../ a potom ak na mňa <<t. j. na príjemcu noxálneho otroka od držiteľa v dobrej viere>> pán podá vlastnícku žalobu /*rei vindicatio*/, môžem ju odraziť námietkou zlomyseľnosti /*exceptio doli*/, pokiaľ mi on neuhradí hodnotu sporu /*litis aestimatio*/ z noxálnej žaloby; alebo, v prípade, že ho má v držbe samotný pán, ja budem mať k dispozícii publiciánsku žalobu, a proti pánovi, ktorý do žalobnej formuly vloží námietku – zákonne nadobudnutého vlastníckeho práva – použijem protinámietku zlomyseľnosti /*replicatio doli*/. Na tomto základe potom môžem získať vlastníctvo vydržaním, aj keď viem, že mám v držbe cudzieho otroka /.../. To isté je nutné povedať aj v prípade, ak by otrok nebol bránený odporcom (na základe noxálnej žaloby) a ja by som ho priviedol na príkaz prétora, tak aj v tomto prípade mám oprávnený dôvod na jeho držbu.)

Afrikánov fragment opisuje dve rozdielne situácie, v ktorých vystupuje osoba príjemcu (t. j. osoba, ktorá prijala noxálne vydaného otroka zo strany držiteľa v dobrej viere) a potom osoba civilného vlastníka delikventného otroka. V prvom prípade bol príjemca noxálneho otroka v pozícii žalovaného a v druhom prípade bol zas aktívne legitimovaný na publiciánsku žalobu. Prétor poskytnutím námietky a protinámietky zlomyseľnosti osobe príjemcu: a) priznal príjemcovi bonitárne vlastníctvo k vydanému otrokovi; b) dovolil, aby sa držiteľ v dobrej viere zbavil zodpovednosti za delikty otroka tak, že ho mohol vydať poškodenému.

Predstavíme ďalší text, ktorý poukazuje na to, že rovnaké postavenie aké mal príjemca noxálneho otroka od držiteľa v dobrej viere, mal aj taký príjemca, ktorý ho dostal od úzusfruktuára ako detentora. Tento detentor začal brániť delikventného otroka v noxálnom spore, ale napokon ho musel vydať (*noxae dedere*) poškodenému. Z úryvku vyplýva, že osoba realizujúca vydanie otroka nebol ani vlastník a ani dobromyseľný držiteľ, ale úzusfruktuár. Pripomíname, že v dôsledku uvedenej služobnosti zostalo kviritskému vlastníkovi otroka len holé vlastníctvo (*nuda proprietas*).

Paul. D. 4, 9, 17, 1: (...) *et si ego dominus proprietatis eum servum nolui defendere, defensio tibi permittenda est, et si damnatus hominem tradas, et adversus me tueris.* (.../ ak však ja, vlastník

<t. j. nositeľ holého kviritského vlastníctva> som nechcel prevziať obranu toho otroka, má byť tebe <úzusfruktuárovi> dovolené túto obranu prevziať. A ak budeš odsúdený, odovzdáš otroka a budeš chránený predom mnou.)

Je teda zaujímavé, že neskoro klasický právnik Paulus priznal aj detentorovi možnosť, aby za istých podmienok vstúpil do noxálneho sporu a následne uskutočnil vydanie otroka, ale to mohol vykonať až v čase po litiskontestácii a len prostredníctvom odovzdania (*traditio*). Prijemca noxálneho otroka nemohol nadobudnúť kviritské vlastníctvo, ale len bonitárne a preto mu bola priznaná aj publiciánska žaloba, ako to vyplýva z Ulpianovho fragmentu (Ulp. D. 6, 2, 5).

Je vhodné opäť pripomenúť, že detentori nemohli vystupovať v noxálnom konaní ako žalovaná strana, iba v tom prípade: a) ak bol otrok prítomný v konaní „*in iure*“ a zároveň; b) pán otroka odmietol jeho obranu. Detentori síce neboli subjektmi na podanie žaloby na základe *actio noxalis*, ale mali „*facultas agendi*“ (možnosť konať, t. j. možnosť brániť otroka), ktorá pravdepodobne súvisela so záujmom držiacich osôb nestratiť svoje oprávnenia voči dotýčenému otrokovi. Vzhľadom na to, že úzusfruktuár dobrovoľne prevzal pozíciu žalovaného v súdnom konaní, bolo spravodlivé, aby mal možnosť vykonať *noxae deditio* otroka.

Paul. D. 9, 4, 26, 6: (...) *idem* (= potestas agendi) *concedendum est fructuario vel cui pignoris nomine obligatus est, si praesens dominus defendere noluerit, ne alterius dolus aut desidia aliis noceat. Idem praestandum est in servo communi, quem alter ex dominis praesens noluit defendere* (...). (/.../ to isté /= potestas agendi/ je potrebné priznať úzusfruktuárovi alebo osobe, v prospech ktorej je otrok zaviazaný na základe záložného práva, ak prítomný pán nechcel otroka brániť, aby zlomyseľnosť a nečinnosť jedného neškodili inému. To isté je nutné zaručiť aj v prípade spoločného otroka, ktorého jeden z pánov, hoci bol prítomný, nechcel brániť /.../)

7. Záver

Noxae deditio bola právnym inštitútom zameraným na prevod kviritského vlastníctva delikventného otroka. Uvedené tvrdenie sa bezpodmienečne vzťahuje len na obdobie archaického práva, ktoré ešte nepoznalo bonitárne vlastníctvo a prostriedky jeho ochrany. Civilné právo vyžadovalo vždy na uskutočnenie prevodu vlastníckeho práva otroka (ako mancipačnej veci) formálny právny úkon (*mancipatio*).

V rámci pretorského práva sa totiž pasívna legitímácia na noxálnu žalobu (*actio noxalis*) určite vzťahovala aj na držiteľa v postavení „*in bonis esse*“ – t. j. v postavení bonitárneho vlastníka. Bonitárny vlastník bol vo veľmi podobnej situácii ako civilný vlastník, a preto sa aj na neho vzťahovali právne účinky „*noxae deditio*“. V tejto súvislosti je nutné mať na pamäti, že bonitárny vlastník požíval procesnú ochranu proti civilnému vlastníkovi. Vydanie noxálneho otroka poškodenému zo strany bonitárneho vlastníka bolo podobné situácii odovzdania tohto otroka zo strany jeho civilného vlastníka. Inak povedané, civilný vlastník noxálneho otroka v prípade použitia reivindikačnej žaloby by nebol úspešný, lebo pretor by jeho konanie považoval za nespravodlivé. Na odstránenie uvedenej príkrosti vyplývajúcej z civilného práva, udelil magistrát žalovanému (t. j. poškodenému ako novému bonitárnemu vlastníkovi) námietku zlomyseľnosti, ktorá civilného vlastníka paralyzovala. Poškodený – ako nový bonitárny vlastník otroka – mal proti neoprávnenému zásahu

civilného vlastníka k dispozícii aj publiciánsku žalobu (spolu s protinámietskou „*replicatio doli*“), pomocou ktorej mohol získať otroka do svojej moci.

Klasickí právnici navyše riešili otázku noxálnej zodpovednosti držiteľa otroka v dobrej viere, ktorý žil v presvedčení, že otrok, ktorého má v držbe, mu aj skutočne patrí a že jeho držba nenarúša právo iného.²² Justiniánske právo (Afr. D. 9, 4, 28) dosvedčuje, že taktiež tento subjekt mal oprávnenie vykonať *noxae dedere* a že poškodený prijímateľ noxálneho otroka bol rovnako chránený publiciánskou žalobou proti civilnému vlastníkovi. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že v klasickom práve bola *noxae deditio* právom uznaným dôvodom vydržania.

Povedali sme, že *noxae deditio* otroka smerovala k nadobudnutiu kviritského vlastníctva pomocou mancipácie a od konca republiky aj pomocou tradície, tá avšak spôsobovala len prevod bonitárneho vlastníctva. Zavedením dynamickej držby (t. j. držby smerujúcej k nadobudnutiu vlastníckeho práva vydržaním) *noxae deditio* získala nový význam, lebo poškodený bonitárny vlastník získal voči civilnému vlastníkovi procesnú ochranu. Nakoniec je nutné konštatovať, že vydanie noxálneho otroka poškodenému bolo možné v určitých prípadoch nielen jeho civilným, neskôr bonitárnym vlastníkom, či držiteľom v dobrej viere, ale aj detentorom – úzusfruktuárom.

²² KINCL, J. – URFUS, V. – SKŘEJPEK, M. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 164; SKŘEJPEK, M. *Římské právo. Systém a instituce*. 2. upravené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 124.